

УДК 343.985:(343,72:629.331)(477)

Н. В. Чіпко

ЩОДО ПОНЯТТЯ ТЕХНОЛОГІЇ ВЧИНЕННЯ Й РОЗСЛІДУВАННЯ ШАХРАЙСТВ У СФЕРІ ОБІГУ АВТОТРАНСПОРТУ

Постановка проблеми. Протидія вчиненню злочинів проти власності перетворилася на складну проблему сучасної правозастосовної практики. Найактуальнішою проблемою в цьому контексті є протидія шахрайствам у сфері обігу автотранспорту. Поступове збільшення кількості шахрайств у сфері обігу автотранспорту стає однією з негативних тенденцій, що істотно впливає на стан правопорядку в країні.

Шахрайства у сфері обігу автотранспорту є не тільки окремою категорією злочинів, а й досить прибутковим напрямом незаконного «промислу» для організованої злочинної діяльності, який за умови незначних матеріальних витрат дає можливість отримання значних прибутків.

Основними напрямками вдосконалення розслідування шахрайств у сфері обігу автотранспорту є відповідне наукове забезпечення цієї діяльності, підготовка висококваліфікованих фахівців, здатних самостійно приймати рішення у відповідних ситуаціях; належне організаційне, матеріально-технічне, інформаційне, психологічне забезпечення слідчої, оперативної-розшукової й експертної діяльності. Усе це здійснюється за допомогою наукових, зокрема дисертаційних і монографічних, досліджень проблем науки та практики [2, с. 107].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи виявлення, розслідування незаконного заволодіння транспортними засобами із застосуванням можливостей оперативної-розшукової діяльності й запобігання йому закладено в науковому доробку, який здійснили О.М. Брисковська, Б.Ф. Мицак, О.О. Мороз, Д.В. Стрельченко та В.О. Гапчич.

О.М. Бандурка, О.А. Безуглий, В.І. Василенчук, В.П. Захаров, Д.Й. Никифорчук, В.Л. Ортинський, М.В. Стащак, В.Є. Тарасенко, А.М. Ханькевич, О.В. Черков, В.В. Шендрік, С.А. Шкода, О.О. Юхно та ін. приділяли увагу зазначеній проблемі у підручниках, монографіях, наукових статтях тощо.

Дискусійним питанням розслідування незаконного заволодіння транспортними засобами приділялася увага таких учених, як Ю.П. Аленін, Л.І. Аркуша, В.П. Бахін, В.Д. Берназ, Д.Ю. В'юнник, В.О. Глушков, В.В. Ємельяненко, С.Є. Петров, М.А. Погорецький, М.О. Свірін, О.В. Со-

лодкий, В.В. Тіщенко, В.Ю. Шепітько, М.Є. Шумило, Р.В. Щупаківський, Б.В. Щур та ін.

Однак результати наукових пошуків далеко не завжди є відомими широкому загалу практичних працівників і вчених у зв'язку з недосконалою організацією поширення наукових досягнень. З матеріалами дисертаційних і монографічних досліджень має можливість ознайомитися лише обмежене коло практичних працівників, що, у свою чергу, перешкоджає широкому використанню на практиці науково обґрунтованих теоретичних положень і практичних рекомендацій, які містяться в цих рукописах і виданнях.

Крім того, варто зазначити, що залишаються комплексно недослідженими окремі криміналістичні питання щодо визначення поняття й сутності технології учинення та технології розслідування шахрайств у сфері обігу автотранспорту.

Метою статті є аналіз наукових думок щодо поняття технології вчинення й розслідування шахрайств у сфері обігу автотранспорту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Після прийняття Кримінального процесуального кодексу України та в період реформування правоохоронних органів України, ускладнення криміногенної ситуації наукового дослідження та обґрунтування потребує проблема, пов'язана з визначенням поняття й сутності технології вчинення та розслідування шахрайств у сфері обігу автотранспорту; аналізом криміналістичної характеристики шахрайств у сфері обігу автотранспорту як підґрунтя для дослідження технології вчинення зазначеної категорії злочинів; особливостями технології вчинення шахрайств у сфері обігу автотранспорту; систематизацією даних щодо організованих злочинних груп, особистості злочинців і потерпілих; розробленням технології виявлення шахрайств у сфері обігу автотранспорту; визначенням особливостей оперативного обслуговування в протидії шахрайствам у сфері обігу автотранспорту; класифікацією типових слідчих ситуацій, версій, тактичних завдань і засобів їх вирішення; формуванням типової моделі оперативно-розшукового запобігання шахрайствам у сфері обігу автотранспорту; особливостями організації й тактики проведення тактичних операцій і комплексних операцій оперативно-профілактичного та превентивного характеру за пріоритетними напрямками протидії шахрайствам у сфері обігу автотранспорту; особливостями тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій і використання спеціальних знань з урахуванням сучасних умов.

Використовуючи як методологічну основу дослідження технологічний підхід, необхідно звернутися до наявних теоретичних напрацювань розуміння термінів «технологія злочинної діяльності» й «технологія розслідування злочинів» як досить нових наукових категорій криміналістики.

Так, вивчення матеріалів кримінальних проваджень щодо шахрайств у сфері обігу автотранспорту дає змогу говорити про наявність технології вчинення зазначеної категорії злочинів, які використовуються злочинцями для досягання злочинної мети.

У звичайному розумінні технологія (від грец. *techne* – мистецтво, майстерність, уміння) – це «сукупність методів обробки, виготовлення, змі-

ни стану, властивостей, форми сировини, матеріалу або напівфабрикату, здійснюваних у процесі виробництва продукції» [11].

Як видно із цього визначення, кінцевою метою використання будь-якої технології є отримання певного продукту. Ця мета досягається за допомогою не одного методу, а низки. Лексема «сукупність» уживається в значенні поетапного застосування методів технології, які послідовно доповнюють один одного.

На це ж указує й інше визначення «технології», яке надає С.І. Ожегов, який під технологією розуміє сукупність процесів, прийомів обробки або переробки матеріалів, що застосовуються в будь-якій справі, майстерності, мистецтві, а також науковий опис способів виробництва [10].

На відміну від попереднього визначення, зазначаємо, що тут додано ще й наукове описування способів виробництва. Виходить, що термін «технологія» можна вживати не тільки для самого процесу виробництва, а й для опису послідовності етапів отримання готової продукції.

У політехнічному словнику технологія розглядається як сукупність методів обробки, виготовлення, змін стану властивостей, форм, сировини та напівфабрикатів, які застосовуються в процесі виробництва для отримання готової продукції [6, с. 225].

У соціологічному енциклопедичному словнику технологія визначається як сукупність прийомів і способів одержання, обробки та переробки сировини, матеріалів, напівфабрикатів і виробів у різних галузях промисловості, будівництва тощо; як наукова дисципліна, що розробляє й удосконалює ці прийоми та способи [6, с. 226].

Аналізуючи зазначені визначення поняття «технологія», можна дійти висновку, що «технологія» – це сам процес отримання кінцевого результату.

Певні автори використовують поняття «інформаційні технології», під якими розуміють процес, що використовує сукупність засобів і методів збирання, обробки й передання даних (первинної інформації) для отримання інформації нової якості про стан об'єкту, процесу або явища (інформаційного продукту). Необхідно звернути увагу, що це визначення також містить фразу «сукупність засобів і методів», метою використання яких є отримання з первинної інформації кінцевого інформаційного продукту.

Ю.Л. Дяблова дещо конкретизує цю позицію, надаючи «інформаційним технологіям» системний характер. Вона вказує, що «під інформаційними технологіями варто розуміти систему наукових положень і заснованих на них рекомендацій щодо практичного використання технічних засобів у процесі цілеспрямованої діяльності з пошуку, збирання, зберігання, обробки, надання та поширення інформації для підвищення ефективності цієї діяльності» [3].

Термін «технологія» використовується також і в криміналістиці. Одним із перших у криміналістиці термін «технологія» ввів В.О. Образцов у 1997 р. [9]. Пізніше значення цього поняття аналізували такі автори, як В.Я. Колдін [8], Є.П. Іщенко [5], О.М. Зінін, Н.П. Майліс [4]. Термін «технологія» раніше також використовувався Т.В. Авер'яноюю, Р.С. Белкі-

ним, Ю.Г. Коруховим, О.Р. Росинською [7]. При цьому вони не розглядали сутність указанного поняття.

Зазначені вчені також підкреслювали основні моменти технологічного процесу, а саме послідовність певної кількості процедур і націленість на кінцевий результат, що зумовлює її практичний характер. Іншими словами будь-яка технологія з'являється тільки тоді, коли в ній є необхідність і спрямована вона на досягнення певного результату.

Р.С. Белкін наголошував, що «технологія – це найбільш доцільний і ефективний спосіб здійснення деяких трудових операцій у належній послідовності, коли виконавцю не чиниться протидія» [1].

У цьому визначенні цікавим є використання такого поняття, як «ефективний», яке має на увазі, що далеко не вся сукупність процесів може йменуватися технологією, а тільки та, в якій буде витрачено найменше сил і часу для отримання очікуваного результату.

Цікавою є точка зору В.П. Корж, яка доходить висновку, що зазначене свідчить про унікальність і специфіку термінології вказаного поняття, що сформувалася в системі різних наук: технічної, економічної, соціологічної, психологічної й такої, що знайшла вихід у сферу практичної діяльності [6].

В.О. Юматов запропонував своє визначення «криміналістичної технології». На його думку, «криміналістична технологія – це нерозривно пов'язаний комплекс послідовних процедур, які виконуються нормативно-зафіксованими способами дій з метою досягнення запланованої ефективності діяльності з виявлення та розслідування злочинів» [15].

Можливо, для криміналістичної діяльності закріплення способів реалізації криміналістичної технології в нормативних актах дійсно необхідно, але нам здається, що це положення необґрунтовано звужує межі застосування технології в криміналістиці, тому вважаємо його суперечливим і спірним.

Разом із тим використання технології у вигляді організації діяльності працівників оперативних підрозділів, слідчих та експертів – далеко не єдина можливість реалізації криміналістичної технології.

На нашу думку, застосування цього терміна можливе для позначення сукупності процесів, спрямованих на визначення конкретної особи, яка вчинила злочин. Суб'єктом діяльності може бути в цьому випадку слідчо-оперативна група як колективний суб'єкт діяльності. Ставлячи в центрі уваги технологічний процес, а не суб'єкт, який його реалізує, можна досягти більш гнучкого підходу у визначенні кола осіб, які використовують технологію.

Вибір саме цього напрямку реалізації криміналістичної технології зумовлений тим, що нині активно розвивається використання комп'ютерних технологій під час криміналістичної реєстрації.

Криміналістичні обліки охоплюють різні сфери злочинної діяльності. Тут можна вказати й обліки про насильницькі злочини, розкрадання майна, незаконне заволодіння транспортними засобами, злочини проти громадської безпеки, злочини проти правосуддя тощо. Також існують обліки

безвісти зниклих осіб, невпізнаних трупів, існують обліки вогнепальної зброї. Праця В.О. Юматова є прикладом упровадження технологічних основ під час проведення експертиз.

Водночас нам здається, що недостатньо використовуються інформаційно-криміналістичні технології під час виявлення, запобігання та розслідування зазначених категорій злочинів, що й визначило напрям дослідження.

Оскільки будь-яка технологія – це сукупність етапів, то формування технології встановлення особи, яка вчинила злочин, вимагає вирішення значного кола питань, які характеризували б конкретні етапи технології. У ході теоретичного аналізу для кожного питання необхідно розглянути його риси, що визначають його самостійний характер. Після цього стає можливим пов'язати отримані результати в єдину сукупність.

Саме технологію вчинення шахрайств у сфері обігу автотранспорту можна розглядати як сукупність дій, прийомів і методів злочинної діяльності, спрямованих на вибір предмета злочинного посягання, способів підготовки та вчинення злочину; способів приховування й особливостей використання результатів злочинної діяльності.

Аналізуючи погляди на особливості застосування терміна «технологія», які побутують у криміналістичній літературі [6, с. 42–48; 12, с. 22; 13, с. 276; 14, с. 256; 16, с. 112–113], можна запропонувати розуміти під технологією вчинення шахрайств у сфері обігу автотранспорту, систематизовану сукупність типових ознак, зумовлених їх напрямом, що характеризують і відбивають узгоджену діяльність злочинців (учасників організованих злочинних груп або злочинних організацій) під час підготовки й безпосереднього здійснення злочинної діяльності, а також під час організації протидії розслідуванню.

Здебільшого технологія вчинення злочинів призначена для формування ймовірного портрета злочинця шляхом висунення версій щодо таких його характеристик, які забезпечують пошук розшукуваної особи, а саме: стать, вік, наявність судимостей, стосунки із жертвою тощо. При цьому пропонується технологія призначена для розслідування злочинів, що вчинені в умовах неочевидності.

На підставі аналізу наявних точок зору в науці та практиці, на нашу думку, доцільно вважати, що технологія розслідування шахрайств у сфері обігу автотранспорту – це послідовність взаємопов'язаних етапів, із яких початковим (орієнтовним) етапом є криміналістичний аналіз відповідних злочинів на основі їх криміналістичної характеристики та кореляційних зв'язків її окремих елементів з урахуванням відповідної ситуації; наступним (дієвим) етапом є збирання суб'єктом застосування цієї технології (слідчим, працівником оперативних підрозділів, експертом) відомостей про конкретний злочин та особу, причетну до його вчинення, у разі виявлення ознак шахрайства у сфері обігу автотранспорту, під час запобігання його вчиненню, а також на початковому й наступному етапах розслідування шляхом проведення тактичних операцій, проведення слідчих (розшукових) дій і застосування спеціальних знань.

Висновки. Наведені вище визначення технології вчинення й технології розслідування шахрайств у сфері обігу автотранспорту передбачають:

1) вивчення на основі криміналістичної характеристики особливостей учинення шахрайств у сфері обігу автотранспорту з визначенням взаємозв'язку предмета злочинного посягання, обстановки вчинення, способів підготовки, вчинення та приховування шахрайств у сфері обігу автотранспорту, особливостей характеристики злочинців і потерпілих;

2) визначення особливостей використання слідчим, працівником оперативних підрозділів, експертом (суб'єктом застосування зазначеної технології) відомостей про конкретний злочин під час виявлення ознак учинення шахрайств у сфері обігу автотранспорту, запобігання його вчиненню, а також на початковому та наступному етапах розслідування шляхом проведення тактичних операцій, проведення слідчих (розшукових) дій і застосування спеціальних знань.

При цьому можна дійти висновку, що технологія вчинення шахрайств у сфері обігу автотранспорту як напрям організованої злочинної діяльності взагалі поєднує в собі комплекси взаємопов'язаних злочинів (безпосередньо шахрайств у сфері обігу автотранспорту, низки службових злочинів під час використання та встановлення корумпованих зв'язків з метою вчинення і приховування слідів учинення злочинів), набуває ознак системної діяльності. Одним із головних факторів існування комплексу злочинів як системи є наявність між злочинами такого зв'язку, що поєднує їх у єдиний ланцюг злочинної поведінки.

Зазначений підхід, на нашу думку, створює умови для подальшої розробки технології протидії зазначеній категорії злочинів.

Література

1. Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики / Р.С. Белкин. – М. : Инфра-М-НОРМА, 2001. – 240 с.
2. Вольнский В.А. Криминалистическая техника: наука – техника – общество – человек : [монография] / В.А. Вольнский. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2000. – 311 с.
3. Дяблова Ю.Л. О гносеологической сущности информационных технологий / Ю.Л. Дяблова // Воронежские криминалистические чтения : сб. науч. трудов / под ред. О.Я. Баева – Вып. 9. – Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 2008. – С. 136–148.
4. Зинин А.М. Судебная экспертиза / А.М. Зинин, Н.П. Майлис. – М. : Право и закон ; Юрайт-Издат, 2002. – 320 с.
5. Ищенко Е.П. Новые информационные технологии обеспечения раскрытия и расследования преступлений / Е.П. Ищенко [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://vovvvv.ovionf.ru/projects/ais/arm/>.
6. Корж В.П. Теоретические проблемы методики расследования преступлений в сфере экономической деятельности, совершаемых организованными преступными образованиями : [монография] / В.П. Корж. – Х. : НУВД, 2002. – 505 с.
7. Криминалистика : [учебник для вузов] / [Т.В. Аверьянова, Р.С. Белкин, Ю.Г. Корухов, Е.Р. Россинская] ; под ред. Р.С. Белкина. – М. : НОРМА, 2000. – 990 с.
8. Криминалистика: информационные технологии доказывания без регистрации : [учебник] / под ред. В.Я. Колдина. – М. : Зерцало, 2007.
9. Образцов В.А. Криминалистика : [учебник] / [Е.М. Ашмарина, Е.Н. Викторова, Л.Н. Викторова и др.] ; под ред. В.А. Образцова. – М. : Юристъ, 1997. – 760 с.
10. Ожегов С.И. Словарь русского языка: ок. 57 000 слов / С.И. Ожегов ; под ред. чл.-корр. АН СССР Н.Ю. Шведовой. – 18-е изд., стереотип. – М. : Рус. яз., 1986. – 797 с.

11. Советский энциклопедический словарь / под ред. А.М. Прохорова и др. – М. : Советская энциклопедия, 1979. – 1600 с.
12. Шепитько В.Ю. Преступные технологии легализации (отмывания) денежных средств и способы их разоблачения. Криминалистический анализ : [научно-практическое пособие] / В.Ю. Шепитько. – Х. : Гриф, 2002. – 24 с.
13. Шмонин А.В. Методология криминалистической методики : [монография] / А.В. Шмонин. – М. : Юрлитинформ, 2010. – 416 с.
14. Щур Б.Н. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик : [монографія] / Б.Н. Щур. – Х. : Харків юридичний, 2010. – 320 с.
15. Юматов В.А. Технологические и организационные аспекты оптимизации деятельности специалистов и экспертов в уголовном судопроизводстве : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / В.А. Юматов. – Нижний Новгород, 2006. – 217 с.
16. Яблоков Н.П. Криминалистическая характеристика преступления и типичные следственные ситуации как важные факторы разработки методики расследований преступлений / Н.П. Яблоков // Вопросы борьбы с преступностью. – 1979. – Вып. 30. – С. 110–122.

А н о т а ц і я

Чипко Н. В. Щодо поняття технології вчинення й розслідування шахрайств у сфері обігу автотранспорту. – Стаття.

Стаття присвячена висвітленню сутності поняття технології вчинення та розслідування шахрайств у сфері обігу автотранспорту, визначенню його теоретичного і практичного значення.

Ключові слова: технологія, вчинення, розслідування, шахрайства, сфера обігу автотранспорту.

А н н о т а ц и я

Чипко Н. В. К понятию технологии совершения и расследования мошенничества в сфере оборота автотранспорта. – Статья.

Статья посвящена исследованию сущности понятия технологии совершения и расследования мошенничества в сфере оборота автотранспорта, определению его теоретического и практического значения.

Ключевые слова: технология, совершение, расследование, мошенничества, сфера оборота автотранспорта.

С и м м а р у

Chipko N. V. The concept and technology of commission and investigation of fraud in the sphere of transport turnover. – Article.

The article is devoted to highlighting the essence of the concept and technology of commission and investigation of fraud in the sphere of transport turnover, the defining its theoretical and practical importance.

Key words: technology, commission, investigation, fraud, sphere of transport turnover.